

თრუსოს ეთნოდემოგრაფიული დინამიკის ზოგიერთი ასპექტი

ლავრენტი ჯანიაშვილი

საქართველო

2000-იანი წლების დასაწყისიდან რუსულ ანალიტიკურ წრეებში შემუშავდა კავკასიაზე მესამე რუსული შეტევის კონცეფცია, რომელშიც განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა საქართველოს საკითხს. რუსული შეტევის საბოლოო მიზანს საქართველოს დაშლა და მისი ტერიტორიის დიდი ნაწილის: რაჭის, შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილის (ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი), ყაზბეგის მუნიციპალიტეტისა და ბორჯომის ხეობის (ე.წ. თრიალეთის ოსეთი) „ერთიან ოსურ სახელმწიფოში“ შეყვანა წარმოადგენს. შედეგად, რუსეთი სარკინიგზო და საავტომობილო მაგისტრალით უშუალოდ დაუკავშირდება სომხეთს და ბათუმის პორტს, ასევე მნიშვნელოვნად გაიზრდება რუსული სამხედრო მობილობა სამხრეთის მიმართულებით¹. ამგავრ გეოპოლიტიკურ პერსპექტივში, მნიშვნელოვანი როლს ანიჭებენ თერგის ზემო წელის „სამხრეთ ოსეთისათვის“ გადაცემას, რაც ფაქტობრივად დარიალის ხეობის გაკონტროლების და საქართველოსათვის უძველესი ისტორიული ფუნქციის ჩამორთმევის წინაპირობას წარმოადგენს. სასურველი რეალობისათვის ნიადაგის შემზადების მიზნით, გახშირდა პუბლიკაციები, რომლებშიც ცდილობენ „ერთიანი ოსური სახელმწიფოს“ შემადგენლობაში ყაზბეგის რეგიონის შეყვანა, ისტორიული სამართლიანობის აღდგენად მონათლონ². ამრიგად, გაუკაცრიელებული თერგის ზემო წელი, (ისტორიული ქართული პროვინცია, თრუსო, სადაც XVII საუკუნეში ოსები დამკვიდრდნენ), „აღმოსავლეთ ოსეთად“ გამოაცხადეს, აქედან ოსების „განდევნაში“ ქართველებს ადანაშაულებენ და

¹ Чернов М. Осетия - Рождение большой мечты. М., 2013, გვ. 9, 18, 20-21.

² Остаев С. Восточная Алания. Никто не забыт, ничто не забыто, 11.02.2019:

<https://respublikarso.org/analytics/2416-vostochnaya-alaniya-nikto-ne-zabyt-nichto-ne-zabyto.html>; Козаев С. Отрезанная от дома Восточная Осетия: вернуть нельзя забыть... газета «Южная Осетия», 24.08.2017: <http://www.nykhas.ru/340439/otrezannaya-ot-doma-vostochnayaosetiya-v/>; Восточная Осетия: дискриминация осетин продолжается. газета „Южная Осетия“ (Главная), 12.09.2018:

<https://ugo-osetia.ru/obshhestvo/vostochnaya-osetiya-diskriminatsiya-osetin-prodolzhaetsya> Медоев прокомментировал проблему Восточной Осетии, которая была „отторгнута большевиками в ходе создания Юго-Осетинской автономии“. „Южная Осетия“, 30.01.2019: [https://sputnik-ossetia.ru/SouthOssetia/20190130/7992449/Glava-MID-Yuzhnoy-Osetii-rano-ili-pozdno-my-vernemzemli-Vostochnoy-Osetii.html](https://sputnik-ossetia.ru/SouthOssetia/20190130/7992449/Glava-MID-Yuzhnoy-Osetii-rano-ili-pozdno-my-vernem-zemli-Vostochnoy-Osetii.html) <https://sputnikossetia.ru/SouthOssetia/20190130/7992449/Glava-MID-Yuzhnoy-Osetii-rano-ili-pozdno-my-vernemzemli-Vostochnoy-Osetii.html>

ნიადაგს ამზადებენ რათა იგი „ოსურ სახელმწიფოს“ დაუბრუნდეს. ასეთი კონიუნქტურის ზეგავლენით ზოგმა თანამედროვე ავტორმა თრუსოსა და ლუდას ოსური მოსახლეობისაგან დაცლა უპირობოდ დაუკავშირა ქართული ხელისუფლების პოლიტიკას, რომელიც, მათ თანახმად, ხანგრძლივად და მიზანმიმართულად ცდილობდა ოსთა აყრას „აღმოსავლეთ ოსეთის ისტორიული მიწებიდან“.

ცალკეულ ინტერნეტ გვერდებზე წერენ, რომ ქართულმა ხელისუფლებამ ოსების ისტორიული სამკვიდრო იძულებით შეუერთა ყაზბეგისა და დუშეთის რაიონებს. ოსთა გაძევების მიზნით იგი ახორციელებდა: დისკრიმინაციას ეთნიკური ნიშნით, საკუთრების უფლების უხემ დარღვევებსა და ეკონომიკური და ინფრასტრუქტურული განვითარების ხელოვნურ დამუხრუჭებას. 2018 წელს ცხინვალში გამართული ოსების X სახალხო ყრილობის მიმართვაში ნათქვამია: „ქართველები ბარბაროსულად ანადგურებენ ოსურ ისტორიულ-არქიტექტურულ ძეგლებს აღმოსავლეთ ოსეთში, იტაცებენ ოსთა საკუთრებას, ანგრევენ ან ისაკუთრებენ საცხოვრებლებს, ბილწავენ საფლავებს“. ნეგატიური განწყობის გამძაფრების მიზნით არ ერიდებიან ოფიციალური სტატისტიკის და რეალური სურათის გაყალბებას. წერენ, რომ: 1989 წლისათვის ყაზბეგის რაიონში 4969 ოსი ცხოვრობდა, ხოლო 2002 წლისათვის მათი ოდენობა 189-მდე შემცირდა¹ (სინამდვილეში ყაზბეგის რაიონის ოსი ეროვნების მოსახლეობა 1989 წლის აღწერის მიხედვით შედაგენდა – 445, 2002 წლისთვის კი 89 ადამიანს);² მდინარეების თერგისა და არაგვის ზემო წელი თრუსო, კობი და ლუდა მიჩნეულია ოსი ეთნოსის ფორმირების მთავარ კერად, რომელიც 1922 წლამდე „სამხრეთ ოსეთის განუყოფელ ტერიტორიას“ წარმოადგენდა; აცხადებენ, თითქოს აქ მდებარეობს ოსური ტრიპოსტატის მნიშვნელოვანი სინმინდე „თარანჯელოსის“ [ქართ. მთავარანგელოზი – ლ.ჯ.] სალოცავი; მდ. სუატისის მარჯვენა ნაპირას აღმოჩენილი წარწერა მიიჩნის უძველეს (1326 წ.?) ალანურ წარწერად; ოსებს მიაკუთნეს მატერიალური კულტურის ძეგლები, ტოპონიმისა და ა.შ.³

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, თერგის ზემო წელიდან ოსთა გადასახლების გამომწვევი ფაქტორების შესწავლამ განსაკუთრებული აქტუალობა შეიძინა. მათ გამოსაკვლევად წინამდებარე სტატიაში განხილულია ოსთა ადგილმონაცვლეობის დინამიკის რამდენიმე ასპექტი: 1. დემოგრაფიული პროცესები დიაქრონულ ქრონოლოგიაში 2. სამეურნეო ყოფა სხვადასხვა

¹ Восточная Осетия: дискриминация осетин продолжается, 12.09.2018:

<https://ugo-osetia.ru/obshhestvo/vostochnaya-osetiya-diskriminatsiya-osetin-prodolzhaetsya>

² Каберты Н. Динамика численности и расселения осетин в Грузии между переписями населения 1989 и 2002 годов. Известия СОИГСИ, 2013, 9 (48), გვ. 96.

³ Грузинские миражи или осетинские реалии, 24.07.2015:

<http://cominf.org/node/1166505685>; Калоев Б. Осетины: Историко-этнографическое исследование. М., 1967, გვ. 53.

პერიოდში და მისი გავლენა მოსახლეობის რაოდენობაზე 3. სისტემური (პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური) ტრანსფორმაციის კორელაცია მიგრაციულ პროცესთან.

ისტორიული წყაროების და სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ რომ თრუსოში ოსები XVII საუკუნის შუა ხანებიდან დამკვიდრდნენ¹. 1780 წლის აღწერის მასალის თანახმად, აქ შედიოდა შემდეგი სოფლები: რესი (5 საკომლო მამულით), ტეფი (6 საკომლო მამული), გიმარა (11 საკომლო მამული 12 კომლზე), ყაყიდური (7 საკომლო მამული 8 კომლზე), ქარათყაუ (8,5 საკომლო მამული 9 კომლზე), დესი (6 საკომლო), ქვემო დესი (4 საკომლო), ზაქაგორი (2 საკომლო), საოტი [სუატისი? – ლ. ჯ.] (5 საკომლო), აბანო (7 საკომლო), ქეთერი [ქეთრისი – ლ.ჯ.] (9 საკომლო). სულ ხეობის 11 სოფელში აღწერილია 73 კომლი². ეს მონაცემები ცხადყოფს, რომ ხეობაში XVIII საუკუნის ბოლოს ცხოვრობდა არცთუ მრავალრიცხოვანი ოსური ჯგუფი, სულ 73 კომლი (დაახლოებით 350-500 ადამიანი), რომელთა ერთი ნაწილი ეთნიკურად ქართველი იყო³. 1802 წლის მონაცემებით თრუსოს 12 სოფელში, რომელიც ვახტანგ (ალმასხან) ბატონიშვილის სამფლობელოს შეადგენდა, 158 კომლი და 991 სული იყო აღრიცხული; 1831-1832 წლების კამერალური აღწერის დავთრით, თრუსოში 190 კომლი და 955 სული ცხოვრობდა; 1860 წელს თრუსოში 216 კომლი (1.304 სული) იყო; 1873 წელს შესაბამისად – 226 კომლი (1.393 სული). 1886 წლისათვის კი – 240 კომლი (1.627 სული)⁴.

1926 წელის აღწერით მთლიანად ყაზბეგის რაიონში (ძირითადად თერგის ზემო წელი და ლუდა) ცხოვრობდა 2.514 ოსი (რაიონში სულ მკვიდრობდა – 8 033 ადამიანი); 1939 წლის აღწერით – 3529 ოსი (სულ – 10183 ადამიანი); 1959 წ. – 2007 ოსი (სულ – 7 927); 1970 წ. 983 – ოსი (სულ – 7 139); 1989 წ. – 445 ოსი (სულ – 6376); 2002 წ. – 89 (სულ – 5264); 2014 წ. – 13 (სულ – 3795)⁵. ამრიგად, XVII საუკუნიდან გასული საუკუნის 40-იან წლებამდე თერგის ზემო წელზე ოსთა რაოდენობა განუხრელად იზრდებოდა, შემდეგ კი დაიწყო მათი რიცხვის სწრაფი შემცირება. 1939-2014 წწ. ყაზბეგის რეგიონის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის ტრანსფორმაციას და რაოდენობის ცვლილებას თვალსაჩინოდ წარმოგვიდგენს ქვემოთ მოტანილი სქემა.

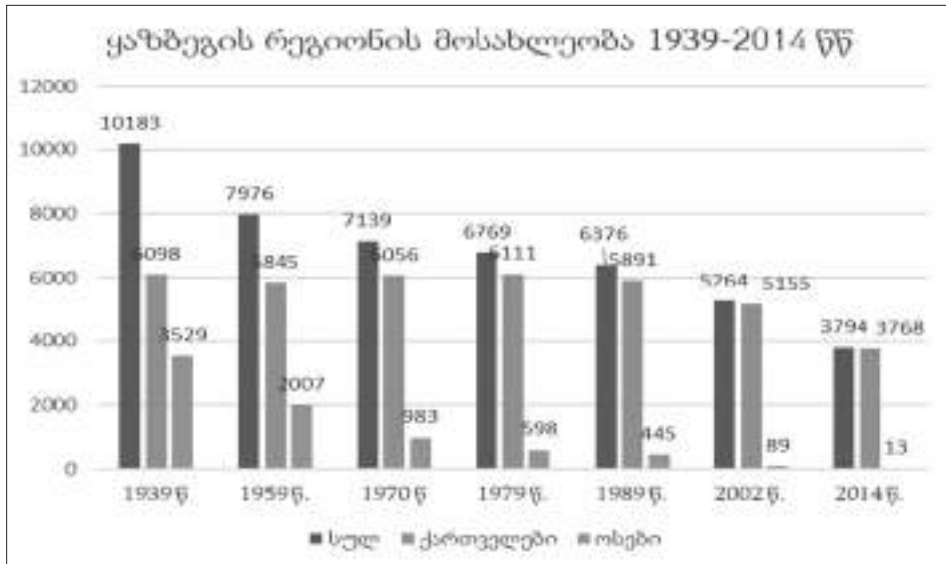
¹ რ. თოფჩიშვილი. საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოსტორიის საკითხები. თბ., 1997, გვ. 216.

² გ. თოგოშვილი. საქართველო ოსეთის ურთიერთობა XV-XVIII სს. თბ., 1969, გვ. 196.

³ ვ. ითონიშვილი. ხევი. გზამკვლევი. თბ., 1984, გვ. 4.

⁴ რ. თოფჩიშვილი. თრუსო საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე (თრუსოელები XVII საუკუნის შუა ხანებამდე და შემდეგ). თბ., 2019, გვ. 22-23.

⁵ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მოსახლეობის აღწერის შედეგები; Население Грузии: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/mgeorgia.html>; რ. თოფჩიშვილი. თრუსო საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე. გვ. 23; Каберты Н. Динамика численности и расселения осетин в Грузии между переписями населения 1989 и 2002 годов. გვ. 96;

გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან ყაზბეგის რეგიონში ქართველების რიცხვი განახევრდა, ოსები კი ფაქტობრივად აღარ ცხოვრობენ. ოსთა რაოდენობის ნახტომისებური კლება აშკარაა გასული საუკუნის 40-60-იან წლებში (3529-დან 983 ადამიანამდე).

თერგის ზემო წელის ოსური მოსახლეობის დემოგრაფიის დინამიკაში გამოიყოფა ოთხი ეტაპი: I. XVII ს – XIX საუკუნის პირველი ნახევრი (ოსთა რაოდენობა მცირედ გაიზარდა); II. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან 1944 წლამდე (მათმა რიცხვმა მნიშვნელოვანად მოიმატა); III. 1944 წლიდან 1989 წლამდე (ოსთა რაოდენობა ნახტომისებურად შემცირდა); IV. 1989 წლიდან დღემდე (ოსებმა მთლიანად დატოვეს რეგიონი).

მოსახლეობის რიცხოვნება ყველა ეტაპზე უკავშირდებოდა ბუნებრივ-სამეურნეო რესურსების ოდენობასა და მათი ათვისების ტექნოლოგიას. თრუსოს მკაცრად შემოფარგლული ეკოსამეურნეო გარემო თავისთავად ზღუდავდა მოსახლეობის ზრდას. თერგის ზემო წელი (თრუსო, ხევი) მაღალმთიან ზონაშია მოქცეული, თუმცა პირობითად აქაც განასხვავებდნენ მთისა (ფერდობებზე შეფენილ) და ბარის (თერგისპირა დაბლობის) სახნავ-სათესებს. მე-19 საუკუნემდე მინათმოქმედებას აქ უფრო აქტიურად მისდევდნენ და სახნავ-სათესებადაც უფრო მეტი ფართობი იყო გამოყენებული. მოსავლიანობის თვალსაზრისით საუკეთესოდ მზიანი, მზორე ადგილები, ოსურად „ხუშარი“ მიწები ითვლებოდა. ნაკლებმოსავლიანი იყო ჩრდილოეთი ფერდის „ცაგათა“ ნაკვეთები¹. მთის სიმწირისა და მცირემიწი-

¹ გ. ჯალაბაძე. მინათმოქმედება თერგის ხეობაში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, 1961, 22-II, გვ. 230.

ანობის გამო ნიადაგი ყოველწლიურ განოციერებას მოითხოვდა. ძლიერ დაფერედებული სავარგული მის დამუშავებას ართულებდა, ამიტომ შედარებით მცირე ზომისა და პრიმიტიულ სახნისს იყენებდნენ. სამინათმოქმედო იარაღი და მიწის დამუშავების ხერხები ხევის მოსახლეობის მსგავსი იყო¹. მიუხედავად იმისა, რომ მიწათმოქმედებას მეურნეობაში საკმაოდ მაღალი ხვედრითი წილი ეჭირა, თერგის ზემო წელის მოსახლეობას ხვნა-თესვით მიღებული მოსავალი არ ჰყოფნიდა და დანაკლისს საქართველოს ბარის რეგიონებიდან ივსებდა. ამასთანავე, მართალია, მესაქონლეობას (მოგვიანებით უფრო მეცხვარეობას) მნიშვნელოვანი წილი ეჭირა საოჯახო მეურნეობაში, მაგრამ ზამთარში საქონლის გამოკვების სირთულისა და საზამთრო საძოვრების ძნელადმისანვდომობის გამო, ეს დარგი შეზღუდული იყო და XIX საუკუნემდე ზამთრისა და ზაფხულის საძოვრების მონაცვლეობა არ დასტურდება. ხევისა და თრუსოს მესაქონლეები კახეთის ველებზე კონკურენციას ვერ უწევდნენ კახელებთან მჭიდრო სამეურნეო კონტაქტში მყოფ თუშებს, ხოლო ქართლის ზამთრის საძოვრებზე – მთისწინა ზოლის მოსახლეობას². ბაგურ კვებაზე დიდი რაოდენობით ცხვრის შენახვა შეუძლებელია, ამიტომ თუ ოჯახს ორ ათეულ სულზე მეტი ცხვარი ჰყავდა უკვე ბართან კავშირზე უნდა ეზრუნა³. ამგვარ სამეურნეო პირობებში რეგიონს მოსახლეობის მხოლოდ გარკვეული ოდენების გამოკვება შეეძლო, რის გამოც XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე იგი არც თუ ხალხმრავალი იყო. ამასთანავე, ქართლის ბართან სამეურნეო კავშირების აუცილებლობა ზრდიდა აქაური ოსების ქართულ სახელმწიფოს ორგანიზმში ინტეგრაციის ხარისხს. საქართველოში რუსთა გაბატონების დროისათვის თერგისა და არაგვის ზემო წელის ოსური მოსახლეობა თავს ქართული პოლიტიკური ორგანიზმის წევრად მიიჩნევდა, რაც მკაფიოდ ჩანს XIX საუკუნის მწერლის, ოსური პროზის ფუძემდებლად სახელდებული სეკა გადიევის ნაწარმოებებში⁴.

თერგის ზემო წელის ოსური მოსახლეობის დემოგრაფიული პროცესების დინამიკაზე მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა სოციალური და სამეურნეო-ეკონომიკური გარემოს რადიკალურმა ტრანსფორმაციამ XIX საუკუნეში. საქართველოში რუსეთის გაბატონების შემდეგ სამეურნეო ურთიერთობის ვექტორი სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით შეიცვალა, რაც ტრადიციული ყოფის და სოციალ-ეკონომიკური გარემოს რადიკალუ-

¹ გ. გელაშვილი. იულიუს კლაპორტი ოსების შესახებ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2012, № 1, გვ. 284; გ. ჯალაბაძე. მიწათმოქმედება თერგის ხეობაში. გვ. 203-230; ვ. ითონიშვილი. მოხვევების ყოფა-ცხოვრება. თბ., 2015, გვ. 31; Очерки Юго-осетинской автономной области. Ред. Робакидзе А., Тб., 1985, გვ. 131-132.

² ვ. ითონიშვილი. მოხვევების ყოფა-ცხოვრება. გვ. 43-44.

³ ვ. ითონიშვილი. ცენტრალური კავკასიის მთიელების საოჯახო ყოფა. თბ., 1969, გვ. 224.

⁴ Гадиев С. Арагвинский Князь, Рассказы, Азая: <http://biblio.darial-online.ru/text/Seka-Gadiev/stories-rus.shtml>

რი ცვლილებების ფონზე განხორციელდა. როგორც თრუსოს, ისევე ხევის სოფლების, მინათმოქმედებაში XX საუკუნის დასაწყისისათვის შემცირდა ტრადიციული სასოფლო სამეურნეო მარცვლეული კულტურების მასშტაბი და წამყვანი როლი კარტოფილმა დაიჭირა. ჩრდილო კავკასიასთან ინტენსიური ეკონომიკური კავშირების დამყარების შემდეგ თრუსოში იქედან დაიწყო სიმინდის და პურის ფქვილის შემოტანა. რაციონში მნიშვნელოვან საკვებად იქცა მჭადი. შემოტანილმა ხორბლის ფქვილით გამომცხვარმა პურმა თანდათანობით ჩაანაცვლა ქერისა და ქერსვილის პური. შედეგად, შემცირება დაიწყო პურეული კულტურების სათესმა ფართობებმა, რომელთა დამუშავება განსაკუთრებით მძიმე შრომას მოითხოვდა¹. უფრო მნიშვნელოვანი ცვლილება განიცადა მესაქონლეობამ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. ამ დროისათვის დასრულდა კავკასიის ომები და ხელმისაწვდომი გახდა ჩრდილოკავკასიის ზამთრის საძოვრები, რამაც წვრილფეხა მესაქონლეობის (მეცხვარეობის) პერსპექტივა შეუდარებლად გაზარდა.

მეცხვარეობა საუკუნის 70-80-იანი წლებიდან ხევისა და თრუსოს მოსახლეობამ ფართოდ აითვისა ჩაჩნეთისა და ყიზლარის ზამთრის საძოვრები, სადაც ცხვარს ოქტომბრიდან აპრილის ბოლომდე ამყოფებდნენ. ამასთან, კაპიტალისტური ურთიერთობის თანდათანობით განვითარების გამო, მეცხვარეობა ვიწრო შინამოხმარების ჩარჩოებიდან გამოდიოდა, მისი ხვედრითი წილი ადგილობრივ ეკონომიკაში განუზომლად იზრდებოდა და მთელ სამეურნეო ინტერესებს იქვემდებარებდა². ზამთრის საძოვრებზე ცხვრის გარეკვისას, პირველ წლებში, ოსები მოულოდნელ წინააღმდეგობას წააწყდნენ. როდესაც ცხვარი ყიზლარში გამოაზამთრეს, აღმოჩნდა რომ ბევრი პირუტყვი დაუავადდათ და დიდი ზარალი ნახეს. ცხვრის ავადმყოფობის მიზეზად ადგილობრივები თვლიან იმას, რომ შედარებით თხელმატყლიანი ოსური ჯიშის ცხვარი სიცივეში, ღია საძოვარზე, უფრო ადვილად ავადდებოდა. ამის შემდეგ თრუსოელ ოსებს თუშური ჯიშის ცხვრის მოშენება დაუწყიათ და ზოგჯერ ერთ ცხვარში ორ ცხვარსაც ცვლიდნენ. ოსების მეცხოველეობის პროდუქტების შემსყიდველი ძირითადი პუნქტი XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ფასანაური ყოფილა³. ეკონომიკური განვითარება მოსახლეობის რაოდენობრივი მატების შესაძლებლობას იძლეოდა. ასე რომ, XX საუკუნის 30-იან წლებამდე თრუსოში მოსახლეობის რიცხვი მნიშვნელოვნად გაიზარდა, რაც, ეკონომიკური საქმიანობის არეალის გაფართოებისა და მეურნეობის რადიკალურ ცვლილებების შედეგად სამეურნეო რესურსების ბაზის გაზრდამ განაპირობა⁴.

¹ ვ. ითონიშვილი. მოხვედრის ყოფა-ცხოვრება. გვ. 37.

² გ. ჯალაბაძე. მინათმოქმედება თერგის ხეობაში. გვ. 201-202.

³ იქვე, გვ. 229.

⁴ რ. თოფჩიშვილი. თრუსო საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე. გვ. 10-11.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. თერგის ზემო წელში მნიშვნელოვნად შემცირებული სამინათმოქმედო კულტურები მოსახლეობის მოთხოვნებს ველარ უზრუნველყოფდა. საქართველოს ბარის რაიონებთან ძველად არსებული ეკონომიკური კავშირები და კომუნიკაცია შესუსტებული იყო, ჩრდილოეთ კავკასიასთან საზღვარს კი მკაცრად აკონტროლებდა ხელისუფლება, რომელმაც კოლექტივიზაციის პარალელურად თითქმის მთლიანად აიღო ხელში სასოფლო-სამეურნეო საქონლის რეალიზაცია. გლეხები ვალდებული იყვნენ ჭირნახულის ძირითადი ნაწილი დამამზადებელ ორგანიზაციებში ჩაებარებინათ¹. ყაზბეგის რაიალმასკომმა აკრძალა ნებართვის გარეშე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შემოტანა-გატანა². შედეგად, არნახულად გაიზარდა ფასი სიმინდსა და ხორბალზე, მომრავლდა კონტრაბანდული გზით სოფლის მეურნეობის პროდუქტის გადაზიდვისა და კორუფციის ფაქტები, რამაც მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა მოსახლეობა³.

XX საუკუნის 30-იან წლებში გატარებულმა სოფლის კოლექტივიზაციამ კიდევ უფრო გაართულა თრუსოს მცხოვრებთა მდგომარეობა. კერძო პირებს ცხვრის ფარები და მსხვილფეხა საქონლი ჩამოართვეს და საკოლმეურნეო ფერმებში გააერთიანეს, მთის ფერდობებზე შეფენილი ტერასები არარენტაბელურად მიიჩნიეს და მთლიანად სათიბებად აქციეს. ამიერიდან ხვან-თესვა მხოლოდ ქვედა ზოლში განლაგებულ ნაკვეთებში წარმოებდა. ასეთი მიწის ნაკვეთები შედარებით მოსახერხებელი იყო ტრაქტორით დამუშავებისათვის და კოლმეურნეობების საშუალებით ზღუდავდა როგორც ტრადიციული მარტივი შრომის იარაღების გამოყენებას, ისე ინდივიდუალურ მეურნეთა აქტივობას. საკოლმეურნეო მოძრაობის საწყისი ეტაპი დაიწყო სხვადასხვა ტიპის სამეურნეო ორგანიზაციების ჩამოყალიბებით, როგორც იყო: „თერგის ხევის მერძვე-მესაქონლეობის რაიონის კავშირი“, „მატყლის კავშირი“, „ხევის რაიონის აგროპუნქტი“, „მერძვეთა კოლექტივი“⁴.

მოსახლეობა შეძლებისდაგვარად ეწინააღმდეგებოდა საქონლისა და მიწების არტელებში გაერთიანების პროცესს და ამისათვის ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებსაც კი იყენებდა. მაგალითად 1931 წლის თრუსოს საბჭოს მიმართავაში ყაზბეგის რაიალმასკომისადმი ნათქვამია: „მუშა საქონლის განსაზოგადოება არ შეიძლება, ცხვრის ფარა ყიზლარშია და არც ძროხების გაერთიანება შეიძლება“. ასე რომ, საბჭოს აზრით, არტე-

¹ ყაზბეგის რაიალმასკომის სხდომის ოქმები. საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 284, საქმე 1942, ფურც. 14.

² იქვე.

³ იქვე, ფურც. 20-21.

⁴ ს. მაკალათია. ხევი. ტფ., 1934, გვ. 72-83.

ლის დაარსება თრუსოს ხეობაში ზედმეტია¹. ამგვარი დამოკიდებულების მიუხედავად მოსახლეობის უმეტესობა არტელებში გაართიანეს და ხორცზე, მატყლზე, რძის პროდუქტებზე გეგმები დაუნესეს. ცალკე გამოყვეს შეძლებული მეურნეები, კულაკები, მათ შედარებით მაღალი გამოსაღები დაუნესეს², შეუზღუდეს სამოქალაქო უფლებები³, მოგვიანებით კი ნაწილი დააპატიმრეს.

მთლიანად მოიშალა ტრადიციული სავაჭრო სისტემა. თუ ადრე ოსები, როგორც კერძო პირები, მეცხოველეობის პროდუქტს საქართველოში (ძირითადად ფასანაურში) ასაღებდნენ, ამიერიდან მას სახელმწიფო იბარებდა. ამასთანავე, შემცირდა სამეურნეო კონტაქტები ოსებსა და მოხევეებს შორის. კომპაქტურად დასახლებულ ოსურ სოფლებში საკოლმეურნეო საქმიანობაში ჩაბმული რიგითი ადამიანებიც და ხელმძღვანელობაც ადგილობრივი ოსები იყვნენ, მათ აღარ ჰქონდათ მეზობელ ქართველებთან წინანდებურად ხშირი ურთიერთობა.

თრუსოს ხეობის სოფლების შენობები და დასახლების ტიპი მდებარეობითა და ნაგებობების ესპლოატაციის ხასიათით შეესაბამებოდა უფრო შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელ სოციალურ ყოფას. ამგვარ დასახლებას თავდაცვითი მნიშვნელობა ჰქონდა, ერთ სივრცეში ადამიანების მოზრდილი ჯგუფი, დიდ გაერთიანებებად ცხოვრობდა და ელემენტარული საცხოვრებელი პირობებით კმაყოფილდებოდა. XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან შეცვლილი სოციალურ-ეკონომიკური მოთხოვნებისათვის ამგვარი დასახლება სრულიად გამოუსადეგარი იყო. ინდივიდუალურ ოჯახებად ცხოვრება მოითხოვდა გამოცალკევებულ საცხოვრებელ ნაგებობას, რაც სოფლის ახლებურად განვითარებას გულისხმობდა. ხანგრძლივმა მშვიდობიანობამ, ეკონომიკური პროფილის ცვლილებამ და საცხოვრებლის ირგვლივ საკარმიდამო ნაკვეთის გაჩენამ დასახლების ფორმის ცვლილების აუცილებლობა გამოიწვია, რაც გორიდან ჩამოვაკების და სოფლის სივრცული განფენილობის ზრდის ტენდენციაში გამოიხატა. მაგ., სოფელ სიონს (ხევში) გასული საუკუნის 60-იან წლებში უკვე ერთი კილომეტრის სიგრძის და ნახევარი კილომეტრის სიგანის ტერიტორია ეჭირა (ამჟამად მას ბევრად დიდი ტერიტორია უკავია), მაშინ როდესაც მე-20 საუკუნის დასაწყისში ეს სოფელი 0,5 ჰა ბორცვზე იყო დასახლებული.⁴ თრუსოში სოფლების სივრცობრივი ზრდა ლანდშაფტისა და სამეურნეო გარემოს გამო მრავალ სირთულესთან იყო დაკავშირებული. მართალია, ზვავისაგან

¹ ყაზბეგის რაიადმასკომის სხდომის ოქმები. საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 284, საქმე 1942, 9.06.1931-3.12.1932, ფურც. 14.

² იქვე, ფურც. 18-19.

³ იქვე, ფურც. 41.

⁴ ვ. ითონიშვილი. ხევი ძველად და ახლა. თბ., 1967, გვ. 66-75.

მიუწვდომელ ადგილებში მდინარის ხეობის მოშორებით განლაგებული ძველი დასახლებები კარგად იყო დაცული მდინარის ადიდებისა ზვავსა-შიშროებისაგან, მაგრამ ახალი დასახლებული პუნქტების გაჩენა, ან ძველი სოფლების სივრცობრივი განვითარება, ლანდშაფტური თავისებურები-დან გამომდინარე, პერსპექტივას მოკლებული იყო, რაც თრუსოს მნიშვნე-ლოვნად განასხვავებდა ხევის სოფლებისაგან.

XX საუკუნის 20-იან წლებში მწვავედ დადგა განათლების პრობლემაც. მთის რთული რელიეფი, მკაცრი ბუნებრივი გარემო და უგზოობა აფერ-ხებდა სკოლების მშენებლობას. 1932 წლისათვის ყაზბეგის რაიონში სულ 34 სკოლა ფუნქციონირებდა, თუმცა აქედან მხოლოდ ორი აკმაყოფილებ-და მოთხოვნებს. თრუსოს ცალკეულ სოფლებში სკოლები კი გახსნეს, მაგ-რამ შენობებს გლახებისაგან ქირაობდნენ და სრულიად შეუსაბამო იყო სასწავლებლისათვის როგორც ფართობისა და საკლასო ოთახების მოწ-ყობის, ასევე ჰიგიენური თვალსაზრისით¹.

ამგვარ პირობებში გაიზარდა ოსი მოსახლეობის ჩრდილოეთისაკენ ლტოლვა. მით უფრო, რომ ამას საბჭოთა ხელისუფლებაც უწყობდა ხელს და მათი ეროვნული ინტერესებიც. ოსური მიგრაციის პირველი ტალღა (1921-1928 წწ.) ხელისუფლების მიერ იყო ორგანიზებული. როგორც ბ. კა-ლოვეი მიიჩნევს, ჩრდილო კავკასიის ველზე და სამხრეთ მთისწინეთში მთიელი ოსების ჩასახლებამ ოსთა ეროვნული განვითარებაში განსაკუთ-რებულად დადებითი როლი ითამაშა². ამ პროცესის ერთგვარ გაგრძელე-ბას წარმოადგენდა 1940-იან წლებში თრუსოელი ოსების ჩრდილოეთ კავ-კასიიდან დეპორტირებული ინგუშების ნასახლარებზე დამკვიდრება.

1944 წლის 7 მარტს, სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებუ-ლებით გააუქმეს ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ და მისი ტერიტორია გადაანა-წილეს მეზობელ რესპუბლიკებს შორის. თითოეულ მათგანს დაევალა 1944 წლის 15 აპრილამდე გადაესახლებინა კოლმეურნეები დაცარიელებულ სოფლებში და უზრუნველყოთ საგაზაფხულო სამუშაოების დაწყება. ამასთანავე, მათვე დაევალათ ყოფილი ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ავტონომიური რესპუბლიკის შემდგომი დასახლებისა და ათვისებისათვის ღონისძიებების შემუშავება³.

1944 წლის გაზაფხულზე დაიწყო ყაზბეგის რეგიონის ოსების სტიქიუ-რად აყრა და ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასახლება. ისინი ვლადიკავკაზის

¹ ყაზბეგის რაიადმსკომის სხდომის ოქმები. საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 284, საქმე 1942, 9.06.1931-3.12.1932, ფურც. 49-51.

² Калоев Б. Осетины - Историко-этнографическое исследование. გვ. 63.

³ სსრკ-ს სახალხო კომისრთა საბჭოს 1944 წლის 9 მარტის №225-74 სს დადგენილება. მოს-კოვი, კრემლი. საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 600, საქმე 6942, ფურც. 76; Патиев И. Ингуши, депортация, возвращение, реабилитация: 1944-2004: документы, материалы, комментарии. Магас, 2004, გვ. 109-110.

მიდამოებში სტალინური რეჟიმისაგან დეპორტირებული ინგუშების ნა-სახლარებზე ბინადებოდნენ. მონათესავე ოსებთან უშუალოდ გამეზობ-ლება, ეკონომიკური სარგებელი, შედარებით ხელმისაწვდომი განათლება, ახლო ნათესაური და მეგობრული კავშირები მათი გადასახლების მოტი-ვაციას ზრდიდა. თრუსოსა და ლუდას მკაცრი გარემო პირობები და გაუ-მართავი ინფრასტრუქტურა კიდევ უფრო აცხოველებდა ამ ადგილების დატოვების სურვილს. თერგის ზემო წელის ოსური მოსახლეობის ძირითა-დი ნაწილი უშუალოდ ჩრდილო ოსეთში გადავიდა და არა საქართველო-სათვის გადმოცემულ ტერიტორიაზე. ამის გამო გართულდა მიგრაციული პროცესის მონქსრიგება და კონტროლი. საჭირო გახდა რაიონიდან ჩრდ. ოსეთში გასახლებული კომლების რაოდენობის დაზუსტება, მათი აღრიც-ხვიდან მოხსნა, ახალ საცხოვრებელ ადგილზე პირადი ქონების გატანის ორგანიზება, დაშლილი ოჯახების გაყრის ოფიციალურად გაფორმება. უნ-და ითქვას, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება რეგიონის მოსახლეობისა-გან დაცლას არასასურველ მოვლენად მიიჩნევდა. გამოითქვა მოსაზრება, სასტიკად აკრძალულიყო რაიონიდან სხვა ადგილზე საცხოვრებლად გა-დასვლა¹. თუმცა, ამას მიგრაციის მასშტაბის შემცირება არ მოჰყოლია.

ოსები ცდილობდნენ ახალ ადგილებშიც ერთმანეთის მეზობლად და-სახლებულიყვნენ. სოფ კობიდან ოსები გადავიდნენ შემდეგ სოფლებში: დლინდალინა, ბაზურკინა, კანტიმი, ბალთა, გიზელი. ჩერნოვოჩიე; სო-ფელ ოქროყანიდან სოფლებში: ბაზურკინა, კანტისი, ალიურტა, ეკანსოვა, არიკიყაუ, კოსტ-ყაუ, ბალთა, ყობანი; სოფელ აბანოდან გარეუბნის სოფ-ლებში: ჩერმეკი, ნარტოვი, თერეკი, კოსტა ხეთაგუროვის რაიონი სოფ. ნართოვი²; სოფ გიმარადან გადასახლდნენ ასევე ძირითადად გარეუბნის რაიონის სოფლებში: ჩერმენი, კოსტა ხეთაგუროვის რ-ნი სოფ. ნართოვი, ჩალუქსკის რაიონი სოფ. კანტისი³.

გადასახლებულებს მიჰქონდათ პირადი მოხმარების ნივთები და მიჰ-ყავდათ საკუთარი და კოლმეურნეობის საქონელი⁴. ოჯახებს კერძო სა-კუთრებაში ჰყავდათ მხოლოდ 1-2 მსხვილფეხა საქონელი და 2-3 ცხვარი. კოლმეურნეობა კი ძირითადად მეცხვარეობაზე იყო ორიენტირებული. რეგიონის ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო და სამეურნეო პირობები ამ-გვარი რესურსებით ოჯახების არსებობას თითქმის შეუძლებელს ხდიდა

¹ საპატაკო ჩანანერები ჩრდ. ოსეთის ცენტრალური კომიტეტის (ბ) საქართველოს კპცკ-ს სახელზე და სხვა მასალები ყაზბეგის რაიონის ჩრდ. ოსეთში გადასახლებული კოლმეურნეობის საჩივრები. შინაგან საქმთა სამინისტროს არქივი (ყოფილი პარტიუ-ლი ორგანოების არქივი), 10.03.1945-31.07.1945, ფონდი 14, აღწ. 19, საქმე 207, ფურც. 3.

² შინაგან საქმთა სამინისტროს არქივი (ყოფილი პარტიული ორგანოების არქივი) ცხრილი, ფონდი 14, აღწ. 19, საქმე 207, ფურც 61.

³ იქვე, ფურც. 64-68.

⁴ იქვე, ცხრილი, ფურც. 56-57.

და ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასახლება ამ მოსახლეობისათვის ერთგვარ გამოსავალს წარმოადგენდა.

1944 წელს ოსთა ნაწილის ჩრდილოეთ ოსეთში გადასახლების შემდეგ თრუსოს დემოგრაფიული მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა. დაიწყო ხეობის სწრაფი დაცარიელება. მოსახლეობის იმ ნაწილს რომელიც ადგილზე დარჩა, ჩრდილო კავკასიაში გაუჩნდა მრავალრიცხოვანი სანათესაო, სადაც ყოველთვის შეეძლო განათლების მისაღებად ახალგაზრდების გაგზავნა, სამსახურის შოვნაში შემწეობის მიღება ან უბრალოდ, საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესებისათვის გადასვლა. უნდა ითქვას, რომ ოსების გასახლებას არ გამოუწვევია ყაზბეგის რეგიონის მესაქონლეობის დაკნინება, პირიქით ამგვარი სიტუაცია ხელსაყრელიც კი იყო მეცხვარეობის გაფართოებისათვის. მეცხვარეობის ხვედრითი წილი ამ პერიოდში კიდევ უფრო გაიზარდა.

ოსური ოჯახების მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიშალა. ხშირად ძირითადი შემადგენლობა ჩრდილო ოსეთში ცხოვრობდა, თრუსოში კი მხოლოდ მოხუცები იყვნენ დარჩენილი. კოლემურნეობებში დასაქმებული ოსი მწყემსები საკოლმეურნეო ფერმების და კერძო მეურნეთა საკუთრებაში მყოფ ცხვრის ფარებს ზაფხულში ყაზბეგის რაიონის მთის ფერდობებზე აძოვებდნენ, ზამთარს კი ჩრდილოეთის ველებზე ატარებდნენ. ამ ვითარებაში გამოთავისუფლდა ბევრი შენობა-ნაგებობა და კოლმეურნეობებს საშუალება მიეცა მათთვის უკვე ახალი ფუნქციები დაეკისრებინა¹.

1957 წლის 9 იანვარს, სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა ჩეჩენი და ინგუში ხალხების რეაბილიტაცია მოახდინა, ისინი კავკასიაში დააბრუნა. აღადგინა მათი ავტონომია და 1944 წლის 7 მარტამდე არსებული საზღვარი². თუმცა ყაზბეგის რეგიონიდან ოსების მიგრაციის პროცესი არ შენელებულა, პირიქით – უფრო გაძლიერდა და ოსების რაოდენობა 10 წელიწადში განახევრდა, 2007 ადამიანიდან (1959 წ.) 983 -მდე (1970 წ.) ჩამოვიდა.

სპეციალური ლიტერატურის და საველე მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თრუსოს ოსები ძირითადად ზაფხულის საძოვრებად და სააგარაკოდ იყენებდნენ, ხოლო მუდმივად მცხოვრებთა (ძირითადად ხანდაზმულები) რიცხვი საკმაოდ შემცირებული იყო. ეს თავისებურება ასახულია თერგის ზემო წელზე არსებულ სასაფლაოებზეც. კასარის გასასვლელს ზემოთ მდებარე სოფლები – რესი, თეფი, ზაქაგორი, გიმარა, სუატისი, ქართაყაუ, დესი, ცოცოლთა, აბანო ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 60-იან წლებამდე დაცლილა მოსახლეობისაგან და ამის შემდეგი წლების საფლავის ქვები თითქმის აღარ გვხვდება. კასარის აქეთ

¹ გაზეთი „ახალი ხევი“, 25 მაისი, 1945 წ.

² საქართველოს ეროვნული არქივი, ფ. 1165, აღწ. 8, საქმე 1343.

სოფლებში: ნოგყაუ. შევარდენი, ოქროყანა კი რამდენიმე საფლავის ქვა გასული საუკუნის 80-90-იანი წლებითაც თარიღდება.

საბჭოთა სისტემის კრახის და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ კიდევ ერთხელ შეცვალა თერგის ზემონელის მოსახლეობის სამეურნეო ვექტორი და მნიშვნელოვნად შეზღუდა თრუსოდან წასული ოსების ეკონომიკური კავშირის შესაძლებლობა რეგიონთან. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასწყისში გამეფებულმა განუკითხაობამ გარკვეული გავლენა იქონის ოსთა დარჩენილი ნაწილის გადინებაზე და მათ თითქმის მთლიანად დატოვეს ეს კუთხე. რუსეთის ფედერაციასთან ჩაკეტილი საზღვრის პირობებში, გადასახლებულებისათვის მიუწვდომელი გახდა თრუსოს ზაფხულის საძოვრები. ასევე წარსულს ჩაბარდა გასული საუკუნის ბოლოს ჩამოყალიბებული ურთიერთობები, რაც ყაზბეგის რაიონში განვითარებული სასათბურე მეურნეობისაგან მიღებულ პროდუქციის გატანაში საქართველოდან წასული ოსების, როგორც მთავარი დისრიბუტორების მონაწილეობას გულისხმობდა. დღეისათვის შექმნილ პირობებში, როცა მეცხოველეობას და მინათმოქმედებას აღარ შეუძლია ყაზბეგის რეგიონის მოსახლეობის ცხოვრების მთლიანად უზრუნველყოფა, ერთადერთ პერსპექტიულ დარგად ტურიზმი რჩება. მართალია ტურიზმის სფეროში ოსების მონაწილეობას გარკვეული დადებითი როლი შეიძლება ჰქონდეს, მაგრამ მის განხორციელებას საფუძვლიანად ზღუდავს ნეგატიური ოსური ფაქტორი ამჟამინდელ გეოპოლიტიკურ სიტუაციაში.

SOME ASPECTS OF THE ETHNODEMOGRAPHIC DYNAMICS OF TRUSSO

Lavrenti Janiashvili

Georgia

Since the early 2000s, Russian analytical circles have been developing the concept of a third Russian attack on the Caucasus, in which special attention is drawn to the problem of Georgia. The ultimate goal of the Russian attack is to disintegrate Georgia and incorporate most of its territory: Racha, northern Shida Kartli (formerly South Ossetian Autonomous Okrug), Kazbegi municipality and Borjomi Gorge (so-called Trialeti Ossetia) into a „single Ossetian“ state¹. As a result, Russia will be directly connected with Armenia and the port of Batumi by rail and highway; this will also significantly increase the mobility of Russian troops to the south¹. In such a geopolitical perspective, an important role is assigned to the transfer of the upper reaches of the Terek to „South Ossetia“, which is actually a precondition for establishing control over the Dariali Gorge and depriving Georgia of its ancient historical function. To pave the way for the desired reality, publications have become more frequent in which they try to include the Kazbegi region in the „United Ossetian State“ in order to restore historical justice². Thus, the uninhabited upper reaches of the Terek (historic Georgian province of Truso, where Ossetians settled in the 17th century) was declared „East Ossetia“; the Georgians are accused of „expelling“ the Ossetians from this territory, thereby paving the way for the return of „East Ossetia“ to the „Ossetian state“.

Under the influence of such a conjuncture, some contemporary authors unconditionally link the depopulation of Truso and Guda with the policy of the Georgian government, which as they say, had long and purposefully sought to expel Ossetians from the „historic lands of East Ossetia“.

¹ Чернов М. Осетия - Рождение большой мечты. М., 2013, pp. 9, 18, 20-21.

² Остаев С. Восточная Алания. Никто не забыт, ничто не забыто, 11.02.2019:

<https://respublikarso.org/analytics/2416-vostochnaya-alaniya-nikto-ne-zabyt-nichto-ne-zabyto.html>;

Козаев С. Отрезанная от дома Восточная Осетия: вернуть нельзя забыть... газета „Южная Осетия“, 24.08.2017: <http://www.nykhas.ru/340439/otrezannaya-ot-domavostochnayaosetiya-v/>; Восточная Осетия: дискриминация осетин продолжается. газета „Южная Осетия“ (Главная), 12.09.2018:

<https://ugo-osetia.ru/obshhestvo/vostochnaya-osetiya-diskriminatsiya-osetin-prodolzhaetsya>;

Медоев прокомментировал проблему Восточной Осетии, которая была „отторгнута большевиками в ходе создания Юго-Осетинской автономии“. „Южная Осетия“, 30.01.2019:

<https://sputnik-ossetia.ru/SouthOssetia/20190130/7992449/Glava-MID-Yuzhnoy-Osetii-rano-ili-pozdno-my-vernem-zemli-Vostochnoy-Osetii.html>

<https://sputnikossetia.ru/South-Ossetia/20190130/7992449/Glava-MID-Yuzhnoy-Osetii-rano-ili-pozdno-my-vernemizemli-Vostochnoy-Osetii.html>.

According to some on-line information, the Georgian government forcibly annexed the historical dwelling place of the Ossetians to the Kazbegi and Dusheti regions. For the purpose of expelling the Ossetians, their policy was based on: ethnic discrimination, gross violations of property rights and an artificial slowdown in economic and infrastructural development. The appeal of the 10th Congress of the Ossetian people, held in Tskhinvali in 2018, says: „The Georgians are barbarously destroying Ossetian historical and architectural monuments in East Ossetia, seizing Ossetian property, destroying or owning houses, desecrating graves“. To reinforce negative sentiments, they do not shy away from falsifying official statistics and the real picture. They write that: by 1989, 4969 Ossetians lived in the Kazbegi region, and by 2002 their number decreased to 189¹ (in fact, according to the 1989 census, the Ossetian population of the Kazbegi region was 445 people; by 2002—89 people)².

They assert, that the main centers of the formation of the Ossetian ethnos are the upper reaches of the rivers Terek and Aragvi, Truso, Kobi and Guda, which until 1922 was „an integral territory of South Ossetia“; They say that an important shrine of the Ossetian tripostas Tarangelos [Georg. მთავარანგელოზი L.J.] is located here; the inscription found on the right bank of the Swatis River is considered the oldest (1326?) Alanian inscription; Monuments of material culture, toponyms, etc. were assigned to Ossetians, etc.³

Based on the foregoing, the study of the factors that caused the migration of Ossetians from the upper reaches of the Terek has acquired particular relevance. To study them, this article examines several aspects of the dynamics of the Ossetian migration: 1. Demographic processes in a diachronic context 2. Economic situation in different periods and its impact on the population number 3. Correlation of systemic (political, social, economic) transformation with the migration process.

Analysis of historical sources and scientific literature shows that Ossetians settled in Truso from the middle of the 17th century⁴. According to the 1780 census, the following villages were included in its composition: Resi (5 households), Tefi (6 households), Gimara (11 households, 12 families), Qaqiduri (7 households, 8 families), Karatqau (8.5 households, 9 families), Desi (6 families), Kvemo Desi (4 families), Zakagori (2 families), Saoti [Swatis? L. J.] (5 families), Abano (7 families), Keteri

¹ Восточная Осетия: дискриминация осетин продолжается, 12.09.2018:

<https://ugo-osetia.ru/obshhestvo/vostochnaya-osetiya-diskriminatsiya-osetin-prodolzhaetsya>

² Каберты Н. Динамика численности и расселения осетин в Грузии между переписями населения 1989 и 2002 годов. Известия СОИГСИ, 2013, 9 (48), p. 96.

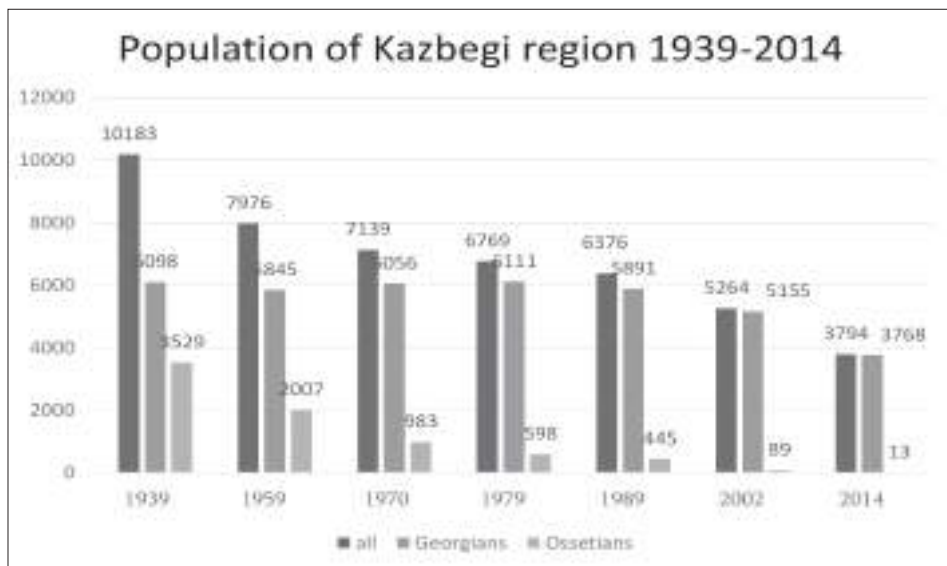
³ Грузинские миражи или осетинские реалии, 24.07.2015:

<http://cominf.org/node/1166505685>; Калоев Б. Осетины: Историко-этнографическое исследование. М., 1967, p. 53.

⁴ Topchishvili R. Issues of Ossetian Settlement in Georgia and Shida Kartli Ethnohistory. Тб., 1997, p. 216.

[Ketrisi – L.J.] (9 families)¹. These data show that at the end of the 18th century, few Ossetian groups, only 73 courtyards (about 350-500 people) lived in the gorge, some of whom were ethnic Georgians². According to 1802 data, in 12 villages of Truso, which were the possessions of Vakhtang (Almaskhan) Batonishvili, there were 158 households and 991 people; According to the 1831-1832 census, 190 families and 955 people lived in Truso; In 1860, there were 216 households in Truso (1304 people); In 1873, respectively – 226 households (1393 people). By 1886, 240 households (1627 people)³.

According to the 1926 census, there were 2,514 Ossetians living in the Kazbegi district (mainly in the upper reaches of the Terek and in Ghuda) [a total of 8,033 people lived in the district]; According to the 1939 census – 3529 Ossetians (total – 10183 people); in 1959 – 2007 Ossetians (total – 7976 people); 1970 – 983 Ossetians (total – 7139); 1989 – 445 Ossetians (total – 6376); 2002 – 89 Ossetians (total – 5264); 2014 – 13 Ossetians (total – 3795)⁴. Thus, from the 17th century to the 1940s, the number of Ossetians in the upper reaches of the Terek grew steadily, and then their numbers began to decline rapidly. The diagram below shows the transformation and change in the ethnic composition of the population of the Kazbegi region in 1939-2014.

¹ Togoshvili G. Georgia Ossetian Relations XV-XVIII centuries. Tb., 1969, p. 196.

² Itonishvili V. Khevi. Guidebook, Tb., 1984, p. 4.

³ Topchishvili R. The Historical-Ethnographic province of Truso Georgia (Trusoians before and after the middle of the 17th century). Tb., 2019, pp. 22-23.

⁴ National Statistics Office of Georgia, census results; Население Грузии, online version: <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rngeorgia.html>; Topchishvili R. The Historical-Ethnographic province....., p. 23; Каберты Н. Динамика численности и расселения осетин в Грузии между переписями населения 1989 И 2002 годов. p. 96.

The number of Georgians in the Kazbegi region has halved since the 1940s, and today Ossetians practically do not live here. A sharp decline in the number of Ossetians was observed in the 1940s-1960s (from 3529 to 983 people).

There are four stages in the demographic dynamics of the Ossetian population of Truso: I. the 17th century – the first half of the 19th century (the number of Ossetians increased slightly); II. From the second half of the 19th century to 1944 (their number increased significantly); III. From 1944 to 1989 (the number of Ossetians intermittently decreased); IV. From 1989 to the present (Ossetians have completely left the region).

The number of Population at all stages was linked with the amount of natural resources and the technology of their use. Truso's severely restricted eco-agricultural environment in itself limited population growth. The upper reaches of the Terek (Truso, Khevi) is located in the highland zone. However, here, too, mountain (on the slopes) and plain (of the riverside) arable land were conventionally distinguished. Until the 19th century, agriculture was more actively practiced here, and more land was used for crops. In terms of yield, the best were sunny places – „khushari“ lands in Ossetian. The Tsagata plots on the northern slope were less productive¹. Due to the lean soil and land scarcity in the mountains, the soil necessitated annual fertilization. Highly sloping terrain made it difficult to cultivate the soil, so relatively small and primitive ploughs were used. Farming tools and tillage techniques were similar to those from Khevi². Although agriculture made up a fairly high share in the economy of the Truso population, they lacked the harvest from plowing and sowing, and they made up for the deficit in the lowland regions of Georgia. It is true that cattle (later more sheep breeding) held a significant share in the household, but due to the difficulty of feeding cattle in winter and the difficult access to winter pastures, this activity was limited and the alteration between the winter and summer pastures did not occur until the 19th century. The herdsmen of Khevi and Truso could not compete with the Tushetians, who were in close agricultural contact with the Kakhetians on the plains of Kakheti, and the population of the foothills in the winter pastures of Kartli³. If the family had more than two dozen sheep, they already had to take care of the contacts with the plain⁴. In such

¹ Jalabadze G. Agriculture in Tergi Gorge. Moambe of the Georgian State Museum, E 22-II, 1961, p. 230 (in Georg.).

² Gelashvili G. Julius Claport on Ossetians. Issues of New and Recent History, 2012, 11, No. 1, p. 284; Jalabadze G. Agriculture in Tergi Gorge. pp. 203-230; Itonishvili V. The Life of the Mokheves. Tb., 2015, p. 31; Очерки Юго-осетинской автономной области. Ред. Робакидзе А., Тб., 1985, pp. 131-132.

³ Itonishvili V. The Life of the Mokheves. pp. 43-44.

⁴ Itonishvili V. Family Life of the Mountaineers of the Central Caucasus. Tb., 1969, p. 224 (in Georg.).

economic conditions, Truso could feed only a certain amount of the population, therefore, until the second half of the 19th century its population was not large. At the same time, the need for economic ties with the Kartli lowland increased the degree of integration of local Ossetians into the Georgian state. During Russian rule in Georgia, the Ossetian population of the upper reaches of the Terek and Aragvi considered themselves part of the Georgian political organism, which is clearly seen in the works of Seka Gadiev, the 19th century writer, named as the founder of Ossetian prose¹.

The dynamics of the demographic processes of the Ossetian population of the upper reaches of the Terek was significantly influenced by the radical transformation of the social and economic environment in the 19th century. After the Russian domination of Georgia, the vector of economic relations changed from the south to the north, which occurred against the background of radical changes in the traditional way of life and the socio-economic environment. By the beginning of the twentieth century in both Truso and Khevi villages, the scale of traditional agricultural grain crops has been reduced in agriculture, replacing it with potato farming. After the establishment of intensive economic ties with the North Caucasus, they began to import corn and bread flour to Truso. Machadi (corn cake) has become an important food in the diet. Bread baked from imported wheat flour was gradually replaced by bread from barley and rye. As a result, the sown area of grain crops, requiring especially hard labor, began to decline². In the second half of the 19th century, animal husbandry underwent more significant changes. By this time, the Caucasian wars ended and winter pastures of the North Caucasus became available, which incomparably increased the prospects for small-scale cattle breeding (sheep breeding).

From the 1870s and 1880s, the population of Khevi and Truso intensively used the winter pastures of Chechnya and Kizlar, where sheep were kept from October to the end of April. However, due to the gradual development of capitalist relations, sheep breeding went beyond the narrow framework of domestic consumption, its share in the local economy increased immeasurably, gradually subordinating the entire economic interests³. In the first years of their stay on the winter pastures, the Ossetians ran into unexpected problems. While overwintering sheep in Kizlar, many sheep became ill and the sheep farmers suffered heavy losses. The reason for the illness of the sheep, according to local residents, was that the sheep of the Ossetian breed with thin wool got sick more easily in cold, on open pastures. Since then, the Truso Ossetians began to raise sheep of the Tushetian breed. Until the 1930s, Pasanauri was the main

¹ Гадиев С. Арагвинский Князь, Рассказы, Азау:
<http://biblio.darial-online.ru/text/Seka-Gadiev/stories-rus.shtml>

² Itonishvili V. Family Life of the Mountaineers of the Central Caucasus. p. 37 (in Georg.).

³ Jalabadze G. Agriculture in Tergi Gorge. pp. 201-202.

purchasing center for Ossetian livestock products¹. Economic development has led to an increase in the population. Thus, until the 1930s, the population of Truso increased significantly, aided by an increase in the agricultural resource base as a result of the expansion of economic activity and radical changes in agriculture².

The situation changed radically in the first years of Soviet rule. In the upper reaches of Terek the cultivation of agricultural crops significantly decreased; it could no longer meet the needs of the population. The old economic ties and communication with the lowlands of Georgia were weakened, and the border with the North Caucasus was strictly controlled by the government, which, in parallel with collectivization, almost completely took over the sale of agricultural goods. The peasants were obliged to hand over the bulk of the harvest to manufacturing organizations³. The Kazbegi region committee has banned the import and export of agricultural products without permission⁴. As a result, corn and wheat prices rose sharply, and agricultural smuggling and corruption increased, putting the population in a quandary⁵.

Rural collectivization in the 1930s further complicated the situation of the inhabitants of Truso. Individuals were deprived of sheep herds and cattle and they were united into collective farms; Terraces on the slopes of the mountains were considered unprofitable and completely turned into pastures. From then on, plowing and sowing was carried out only on plots in the lower zone. Such plots were relatively convenient for tractor cultivation and through collective farms, the use of both traditional simple tools and the activities of individual farmers were limited. The initial stage of the collective farm movement began with the formation of various types of agricultural organizations, such as: Terek Gorge Dairy-Cattle Union, Wool Union, Khevi Agro Point, Dairy Collective⁶.

The population opposed the process of transferring cattle and lands to the Artels as much as possible and even used local government for this. For example, in the 1931 appeal of the Truso Council to the Kazbegi regional executive committee, it is said; „Socialization of draft animals is impossible, a flock of sheep is in Kizlar, and cows cannot be reunited“. So, in the opinion of the Council, the establishment of Artel in the Truso Gorge is superfluous⁷. Despite such attitudes, most of the population

¹ Ibid, p. 229.

² Topchishvili R. The Historical-Ethnographic province of Truso Georgia. pp. 10-11 (in Georg.).

³ National Archives of Georgia, Minutes of the meeting of Kazbegi Rayexcom, f. 284 Case 1942, paper 14.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Makalatia S. Khevi. Tb., 1934, pp. 72-83.

⁷ National Archives of Georgia, Minutes of the meeting of Kazbegi Rayexcom, f. 284 Case 1942 9/06 / 1931-3 / 12/1932, paper 14.

was united in the arteles, plans for delivery on meat, wool and dairy products were set. Wealthy farmers and kulaks were separated, they were charged with relatively high taxes¹, their civil rights were restricted², and some of them were even arrested later.

The traditional trading system was completely destroyed; if earlier the Ossetians, as private persons, imported livestock products into different regions of Georgia (mainly in Pasanauri), from then on they transferred it to the state. At the same time, economic contacts between the Ossetians and the Mokheves decreased. In densely populated Ossetian villages, both ordinary people and the leadership who were involved in the collective activities were local Ossetians, they no longer had frequent contacts with neighboring Georgian population.

The types of settlements and buildings of the Truso villages corresponded to the social life characteristic of the Middle Ages in terms of the planning and exploitation of the buildings. Such a settlement had a defensive significance, a solid group of people lived in a common space, in large communities and they were content with basic living conditions. Such a settlement was completely useless for the changed sociocultural demands of the 1920s. Separate families required a separate dwelling space. That meant the development of the village in a new way. The long peaceful life, the change of economic profile and the emergence of a homestead plot around the dwelling, have necessitated a change of the settlement type, which has manifested itself in a tendency to come down from mountains and increase rural spatial distribution. For example. The village of Zion (in Khevi) already in the 1960s occupied an area of one kilometer in length and half a kilometer in width (now it occupies a much larger area); at the beginning of the twentieth century this village was located on a hill of 0.5 hectares³. The spatial growth of the villages in Truso was associated with many difficulties due to the landscape and agricultural environment. It is true that in settlements inaccessible to avalanches, old settlements far from the river valley were well protected from avalanches, but the emergence of new settlements or the spatial development of old villages was not promising, due to their landscape features, which significantly distinguished them from villages of Khevi.

The problem of education also intensified in the 1920s. The difficult topography of the mountain, the harsh natural environment and the lack of roads prevented the construction of schools. By 1932, there were 34 schools in the Kazbegi region, but only two of them met the requirements. Schools were even opened in some villages of Truso, but the buildings were rented from the peasants and were completely un-

¹ Ibid, paper 18-19.

² Ibid, paper 41.

³ Itonishvili V. Khevi the Past and Present. Tb., 1967, pp. 66-75 (in Georg.).

suitable for the school, both in terms of space and arrangement of classrooms, as well as in terms of hygiene¹.

In such conditions, the thrust of the Ossetian population to the north intensified. Moreover, this was facilitated by the Soviet government and their national interests. The first wave of Ossetian resettlement (1921-1928) was organized by the authorities. According to B. Kaloev, the entire settlement of the Ossetians in the North Caucasian valley and southern foothills has played a particularly positive role in the national development of the Ossetians². The continuation of this process was the resettlement of the Ossetians in the Ingush settlements deported from the North Caucasus in the 1940s.

On March 7, 1944, by order of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR, the Chechen-Ingush ASSR was abolished and its territory was redistributed among the neighboring republics. Each of them was instructed to relocate the collective farmers to the deserted villages by April 15, 1944, and ensure the start of spring works. In addition, they were instructed to develop measures for the further settlement and development of the former Chechen-Ingush Autonomous Republic³.

In the spring of 1944, the spontaneous eviction of Ossetians from the Kazbegi region and their resettlement to the North Caucasus began. They settled in Ingush villages in the vicinity of Vladikavkaz, whose inhabitants were deported by the Stalinist regime,. Close proximity to kindred Ossetians, economic benefits, relatively affordable education, close kinship and friendship increased the motivation for their resettlement. The harsh environmental conditions and malfunctioning infrastructure of Truso and Guda further fueled their desire to abandon these places. Most of the Ossetian population of the upper reaches of the Terek moved directly to North Ossetia, and not to the territory transferred to Georgia. This made it difficult to regulate and control the migration process. There was a need to clarify the number of families resettled from Truso to North Ossetia, to remove them from the register, organize the removal of personal property to a new place of residence, to formalize the divorce of divorced families. It should be noted that the local authorities considered the evacuation of the region's population undesirable⁴. An opinion was expressed to

¹ Georgian National Archive. 284 Case 1942 Minutes of the meeting of the Kazbegi Rayexcom 9/06/1931-3 / 12/1932, pp. 49-51.

² Калоев Б. Осетины - Историко-этнографическое исследование. p. 63.

³ National Archives of Georgia, Resolution №225-74 of the Council of People's Commissars of the USSR of March 9, 1944. Moscow Kremlin, f. 600 or 1 case 6942 sheets. 76; Патиев И. Ингуши, депортация, возвращение, реабилитация: 1944-2004: документы, материалы, комментарии. Магас, 2004, pp. 109-110.

⁴ Archives of the Ministry of Internal Affairs of Russia (archives of former party bodies), patrol records of the North Ossetian Central Committee (b) to the Georgian KPCC and other materials of complaints of collective farmers deported from Kazbegi district to North Ossetia. 10/03 / 1945-31 / 07/1945.) Fund 14, Rev. 19, Case 207, p. 3

categorically prohibit moving from one area to another. However, this did not lead to a decrease in the scale of migration.

The migrants from Truso also tried to settle next to each other in new places. Ossetians from the village of Kobi moved to the following villages: Dлиндalina, Bazurkino, Kantimi, Balta, Gizel. Chernorechiye; from Okroqhana, in the villages: Bazurkino, Kantisi, Aliurta, Ekansovo, Arikqhau, Kost-qhau, Balta, Kobani; from Abano to the suburban villages: Chermek, Terek, Nartov, Khetagurov district¹; from Gimara mainly to the suburban villages: Chermen, Kosta Khetagurov village. Nartov, Chaluksky district, Kantis².

In addition to personal items, the migrants took their own and collective farm cattle³. Families owned only 1-2 cattle and 2-3 sheep in private ownership. The main activity of the collective farm was sheep breeding. The natural and geographical environment and economic conditions of the region made the existence of families with such resources almost impossible, and relocation to the North Caucasus was a solution for them.

After the relocation of part of Ossetia to North Ossetia in 1944, Truso's demographic situation changed radically. The rapid depopulation of the valley began. The part of the population that remained in Truso had numerous relatives in the North Caucasus, where they could always send young people to get an education, find work, or simply move on to improve their living conditions. It should be noted that the migration of Ossetians did not lead to a decline of livestock farming in the Kazbegi region, on the contrary, such a situation was even favorable for the expansion of sheep farming. The share of sheep breeding increased even more during this period.

A significant part of Ossetian families fell apart. Often, most of them lived in North Ossetia, and only elderly people remained in Truso. Ossetian shepherds employed on collective farms grazed sheep herds owned by collective farms and private farmers on the mountain slopes of the Kazbegi district in summer and in the northern plains in winter. In this situation, many buildings were vacated and collective farms were allowed to impose new functions on them⁴.

On January 9, 1957, the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR rehabilitated the Chechen and Ingush peoples and allowed them to return in the Caucasus. It restored their autonomy within the borders existing until March 7, 1944⁵. However, the process of Ossetian migration from the Kazbegi region did not slow down, on the

¹ Archives of the Ministry of Internal Affairs (Archive of former party bodies). Table, Fund 14, Rev. no. 19, case 207, sheet 61.

² Ibid, Fund 14, Rev. no. 19, Case 207, pp. 64-68.

³ Table, Archives of the Ministry of Internal Affairs (Archive of former party bodies) Fund 14, Ag. 19, Case 207, pp. 56-57.

⁴ Newspaper „Akhali Khevi“, May 25, 1945.

⁵ National Archives of Georgia. p. 1165, ref. 8, case 1343.

contrary – it intensified and the number of Ossetians halved in 10 years, from 2007 (1959) to 983 (1970).

According to special literature and field material, from the second half of the twentieth century, Ossetians visited Truso mainly as summer pastures and summer cottages, while the number of permanent residents (mostly the elderly) was quite reduced. This peculiarity is also reflected in the cemeteries in the upper reaches of Terek. The villages above the pass of Kasara – Resi, Tepi, Zakagori, Gimara, Suatsi, Kartakau, Desi, Tsotsolta, Abano, had been emptied of population until the 1960s and the tombstones of the following years are almost not found. However, in the villages on opposite side from Kasara: Nogkau, Shevardeni and Okroqhana several tombstones date back to the 1980-1990s.

The collapse of the Soviet system and the declaration of independence of Georgia once again changed the economic vector of the population of the upper reaches of Terek and significantly limited the possibility of economic union of the migrated Ossetians with the region. The disorder that reigned in the early 1990s somehow influenced the outflow of the rest of the Ossetians, and they almost completely left Truso. In the conditions of the closed border with the Russian Federation, the summer pastures of Truso became inaccessible to the migrants in North Ossetia. The relations that developed at the end of the last century and assumed the participation of the Ossetians who left Georgia as the main distributors of export of greenhouse products in the Kazbegi region are also a thing of the past. In the current situation, when livestock and agriculture can no longer fully support the population of the Kazbegi region, tourism remains the only promising sector. Yes, the participation of Ossetians in the tourism sector may have certain prospects, but its implementation is fundamentally limited by the negative role of the Ossetian factor in the current geopolitical situation.